

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук,
завідувача відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального
розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Чеботарьової Олени Валентинівни

на дисертаційну роботу Марціновської Ірини Петрівни
«Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей
із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

Ситуація, яка склалася останнім часом в Україні внаслідок війни на Сході, спричинила появу величезної кількості дітей – вимушених переселенців, біженців із зони бойових дій. За статистичними даними кількість таких дітей з кожним роком зростає. Ці діти пережили та переживають психотравматичні події, наслідки яких ще довго будуть позначатися на їхньому психічному та фізичному здоров'ї, поведінці, здатності будувати конструктивні соціальні зв'язки. Серед них найуразливішою групою є діти з порушеннями психофізичного розвитку, які потребують особливого піклування, психолого-педагогічної підтримки та допомоги з боку фахівців, дорослих, розуміння однолітків. Ця допомога вкрай необхідна для подолання наслідків травматичного впливу на психофізичний стан дітей та підлітків.

Дисертаційне дослідження Марціновської Ірини Петрівни присвячене актуальній проблемі подолання розладів, обумовлених посттравматичним стресом у підлітків з порушеннями психофізичного розвитку на віддаленому етапі травматизації. Провідними засобами подолання окреслених розладів у дітей є вчасне проведення діагностики та комплексний психолого-педагогічний супровід дітей, що пережили травматичні життєві ситуації, пов'язані з перебуванням у зонах військових конфліктів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, ґрунтовно проведений автором, дозволив констатувати недостатню розробленість питання проявів та подолання посттравматичного стресового розладу, так і програм підтримки

дітей, що пережили травму внаслідок перебування у зоні військового конфлікту.

Потребує удосконалення процес формування копінг-ресурсу особистості у означеній категорії дітей шляхом подолання ПТСР у підлітків на когнітивному, поведінковому та емоційно-вольовому рівнях, що сприятиме подоланню тривожності, депресивних станів, агресивності у міжособистісній взаємодії, підвищенню успішності у навчанні, самооцінки, соціального статусу у колективі.

У зв'язку з цим дисертантка ставить вагомі завдання: узагальнити науково-теоретичні дослідження про симптоматичні прояви посттравматичного стресу у дітей з порушеннями психофізичного розвитку; визначити пріоритетні напрямки комплексного вивчення проявів ПТСР у дітей з порушеннями психофізичного розвитку; дослідити особливості прояву ПТСР у підлітків з порушеним розвитком; виявити спільні та відмінні особливості прояву постстресу у підлітків з різними психофізичними порушеннями; розробити та експериментально перевірити методику психолого-педагогічної підтримки, спрямованої на корекцію розладів, обумовлених ПТСР у підлітків з порушеним розвитком на віддаленому етапі травматизації.

Відповідно до поставлених завдань розгортається дисертаційне дослідження, у якому представлено теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми, методику та результати констатувального і формувального експерименту, сформульовано висновки. Це дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота має класичну для теоретико-експериментальних педагогічних досліджень структуру.

У вступі чітко та вдало визначено методичний апарат дисертаційного дослідження: об'єкт, предмет, мету, завдання, методи та теоретико-методологічну основу.

У першому розділі «Науково-історичні та теоретико-методологічні основи проблеми подолання посттравматичних стресових розладів» дисертанткою ґрунтовно проаналізовано значний обсяг наукових джерел, які

висвітлюють сутність феномену «посттравматичного стресу», систематизують розуміння походження та розгортання ПТСР та проблем його подолання.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує представлений у першому розділі аналіз медичних та психолого-педагогічних досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених, в яких у різних аспектах представлено науково-методичні основи проблеми подолання посттравматичних стресових розладів у підлітків, які пережили травматичний стрес. Узагальнено наукові матеріали щодо проявів у дітей травматичних стресів на когнітивному, емоційно-вольовому та поведінковому рівнях, що значно посилюється при наявності різних психофізичних порушень. Вплив психічної травми та хронічних стресів може порушити природню здатність дитини до самовідновлення, адаптивні можливості дитини значно послаблюються, тому її функціонування в соціумі відбувається зі зниженою активністю, проявами дезадаптації. Це виявляється у неадекватному сприйманні соціальних норм, проявах агресивності, негативізму.

Дисертантом з позицій реалізації двох основних підходів до корекції ПТСР, травмофокусованому та резилієнсу, узагальнено напрями сучасної психокорекційної допомоги підліткам на основі урахування походження, розгортання та подолання розладів ПТСР. Узагальнивши теоретичні та прикладні психолого-педагогічні дослідження, виділено основні складові, які лежать в основі здатності людини до подолання стресових і травматичних ситуацій, що засвідчує необхідність комплексного підходу у подоланні ПТСР у підлітків, що передбачає: корекцію травматичних переживань, розвиток конструктивних копінг-стратегій; формування навичок соціальної поведінки на основі організації емоційно безпечного середовища у навчальному закладі.

Підходи, положення та структура ПТСР були покладені в основу емпіричного дослідження ПТСР у підлітків з порушеннями психофізичного розвитку.

У другому розділі «Методика та результати констатувального дослідження» обґрунтовано методику та подано основні результати констатувального експерименту.

Заслуговує на увагу чітке структурування матеріалу другого розділу: конкретизація завдань констатувального етапу дослідження, визначення та обґрунтування критеріїв прояву посттравми; виявлення розладів, обумовлених ПТСР; визначення взаємозалежності між неадаптивним копінг-ресурсом підлітка і формуванням розладів у когнітивній, емоційно-вольовій, поведінковій сферах.

На основі проведеного дослідження, кількісного та якісного аналізу результатів констатувального експерименту дисертанткою виділено особливості проявів посттравматичних стресових розладів у підлітків з порушеним розвитком на усіх досліджуваних рівнях, а саме на: емоційно-вольовому, поведінковому та когнітивному. Емоційно-вольовий рівень характеризується зниженням емоційного функціонування підлітка, низькою самооцінкою, високою тривожністю, депресивними станами; поведінковий – характеризується агресивними тенденціями у міжособистісній взаємодії, низьким соціальним статусом у колективі; когнітивний рівень – зниженням функціонування пізнавальних процесів, що стає причиною низької успішності у навчанні.

Слід зазначити, що у дослідженні використовуються основні методи психолого-педагогічного дослідження – аналіз, спостереження, вивчення документальних джерел, анкетування, структуроване інтерв'ю, психологічні тестові методики, психолого-педагогічний експеримент, кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

У результатах дослідження наведено великий масив емпіричних даних, аналіз яких показав наявність симптомів посттравми у значної кількості підлітків з порушенням психофізичного розвитку, що підтверджує необхідність розробки методики психокорекційної роботи, спрямованої на подолання посттравматичного стресового розладу у дітей.

На особливу увагу у дисертаційній роботі Марціновської Ірини Петрівни заслуговують матеріали третього розділу «Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей з психофізичними порушеннями, які перебували в

зонах військових конфліктів», де представлено експериментальну методику формувального експерименту та обґрунтовано її ефективність.

Автором успішно апробовано єдиний комплекс психолого-педагогічного забезпечення, який містить корекційно-розвивальну тренінгову програму для підлітків з розвитку копінг-поведінки та формування арсеналу стратегій виходу із критичних життєвих ситуацій; навчально-просвітницький тренінг для батьків підлітків щодо наслідків травми на психіку дітей та шляхів її компенсації у виховному просторі сім'ї; навчально-просвітницький тренінг для педагогів, які працюють із цією категорією дітей, щодо шляхів допомоги підліткам з посттравматичними стресовими розладами, методичні рекомендації для фахівців щодо особливостей організації тренінгової роботи з підлітками з порушеним розвитком; консультації для педагогів та батьків щодо особливостей взаємодії із травмованими підлітками.

Методика корекції посттравматичного стресового розладу у дітей з психофізичними порушеннями забезпечується не тільки реалізацією спеціально окресленого змісту, а й і необхідністю створення спеціальних умов психолого-педагогічного забезпечення подолання ПТСР у підлітків з ПР: організаційних та дидактичних, які представлено у даному розділі.

В експериментальній методиці доцільно визначено етапність, послідовність, напрями та зміст психолого-педагогічного супроводу підлітків, особливості проведення тренінгових форм роботи на основі використання принципів індивідуалізації та диференціації.

Сформульовані автором висновки заслуговують на позитивну оцінку, оскільки за змістом відповідають поставленим завданням та представленим у дисертації матеріалам.

Аналіз матеріалів дисертаційного дослідження Марціновської І.В. свідчить про те, що воно заслуговує на позитивну оцінку, оскільки його результати мають виразну наукову новизну та практичне значення. Зокрема, в дисертаційному дослідженні вперше визначено критерії, показники та рівні розладів, обумовлених ПТСР у підлітків з порушеним розвитком; досліджено співвідношення розвитку ПТСР у підлітків з типовим та порушеним розвитком

у результаті життєвих травматичних ситуацій; виявлено особливості прояву посттравматичних розладів у дітей із психофізичними порушеннями різних категорій; визначено умови проведення корекційної роботи з підлітками, які мають розлади, обумовлені ПТСР; обґрунтовано та розроблено психолого-педагогічне забезпечення корекції наслідків травматичного стресу у підлітків з психофізичними порушеннями; доведено обумовленість між розвитком адаптивного копінг-ресурсу особистості підлітка та подоланням наслідків посттравми.

Розроблений зміст корекційно-розвивальної роботи, покладений в основу методики формувального експерименту, може використовуватися педагогами та психологами закладів загальної середньої освіти та позашкільних закладів у реалізації освітньо-корекційного процесу.

Поряд із загальною позитивною оцінкою рецензованої дисертаційної роботи висловимо деякі зауваження та побажання.

1. У I розділі дисертаційного дослідження, зокрема у пункті 1.3. варто було додати матеріал за рахунок висвітлення вітчизняного психолого-педагогічного досвіду вчителів-практиків та труднощів, які виникають у них у процесі освітньої та психокорекційної роботи зі старшокласниками із зони військового конфлікту, що значно б посилює якісний аналіз проблеми дослідження.
2. У результатах констатувального етапу дисертаційного дослідження доцільно було б додати більше ілюстративного матеріалу щодо якості виконання підлітками з різними порушеннями психофізичного розвитку діагностичних завдань, що розкриває особливості проявів посттравматичних стресових розладів у них на усіх досліджуваних рівнях, а саме на: емоційно-вольовому, поведінковому та когнітивному.
3. На наш погляд, бажано було б ширше представити зміст психокорекційної роботи на кожному з означених етапів реалізації корекційної методики, які представлені в дисертаційному дослідженні, що значно б посилює практичну значущість результатів. Вважаємо за доцільне, на матеріалах дослідження, розробити окремі методичні рекомендації щодо подолання

посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення.

Однак, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Марціновської Ірини Петрівни.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Марціновської І.П є самостійною, завершеною науковою працею, що має виразну наукову новизну та практичне значення, достовірність матеріалів та висновків. Автореферат містить основні положення дисертаційного дослідження, а опубліковані наукові праці в цілому відображають зміст дисертації. Результати дослідження пройшли достатню апробацію та знайшли відображення у значній кількості публікацій у фахових виданнях.

Дисертаційне дослідження «Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення», відповідає вимогам ДАК МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її автор Марціновська Ірина Петрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу освіти дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Яремченка НАПН України

Чеботарьова О.В.

Згідно з підписом Чеботарьової О.В.
СТВЕРДЖУЮ
Завідувач відділом кадрів
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Яремченка
Національної академії педагогічних наук України